

Oorlogsvader

Een herinnering

Catherine Keyl

Oorlogsvader

Een herinnering

JUST
PUBLISHERS

Auteur Catherine Keyl
Copyright © 2021 Catherine Keyl / Just Publishers bv
Uitgever Hans van Maar

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt,
door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestanden of op welke
andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
Just Publishers bv.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm, digital files or any other means, without written permission from
Just Publishers bv.

Omslagontwerp Ben Gross
Vormgeving binnenwerk Buitenspel
Redactie Tekstbureau Tempelier
Productie Hanzeboek

ISBN 97890 8975 839 2

NUR 402

WWW.JUSTPUBLISHERS.NL

Wellington, Zuid-Afrika, nu

‘E en nazi,’ zegt hij, ‘wat is dat?’
Ik ben in shock en vraag té hard, verbijsterd: ‘Wéét je dat niet?’

Het is een warme, lome zondag. We zitten met de familie in de tuin onder de pergola, een schaduwrijke plek, begroeid met roomwitte, zoetgeurende bruidssluier. Koolwitjes en kleine blauwe vlinders vliegen van bloem naar bloem. In een andere hoek van de tuin staat de barbecue tevreden te pruttelen. Het vlees heeft nog even nodig, en om de tijd te doden spelen we een spelletje Triviant.

Vreemde combinatie eigenlijk. Een zonnige zomerse tuin, een bijna idyllische sfeer en ondertussen een spervuur van vragen over biologie, aardrijkskunde, taal, sport, cultuur en geschiedenis. Vertel het maar, wie zegt er wat en wie wint er vandaag? Wie is de beste in weetjes?

En daar is hij dan, die vraag over de Tweede Wereldoorlog. Een vraag met het woord ‘nazi’ erin. En de onbevangen, oprecht verbaasde reactie van de vriend van de kleindochter: ‘Wat is dat, een nazi?’

De vredige sfeer is meteen verdwenen. Het zonlicht lijkt opeens heel schel, verblindend bijna. Wat is er met het licht? Ik knipper naar de tuinstoelen die te wit schitteren. Vreemd, de anderen lijken het niet te zien, ik hoor ze er tenminste niet over. Ik slik. Mijn hart lijkt opeens een slag over te slaan.

Er staat een nazi in de tuin. En niemand die hem ziet.

‘Oh,’ zegt de kleindochter, ‘Jij weet daar veel van hè, wil je ons vertellen over die Tweede Wereldoorlog?’

Ik kijk rond. Ik zit in de enorme tuin van een heel groot huis met zeker vijf badkamers in Wellington, Zuid Afrika. Midden in het gras ligt een hemelsblauw zwembad. Er is ruimte genoeg voor ons en als er nóg tien gasten kwamen, zou er nog steeds genoeg ruimte zijn. Geen probleem. Kom binnen en eet mee, we leggen de barbecue nog een keer vol, de barbecue is geduldig.

In een split second gaan alle beelden van vroeger als een tsunami voorbij. Wij woonden met onze ouders in bij een brombeer van een man. Inwonen was heel gewoon in het Nederland van vlak na de oorlog, er was een ongekende woningnood na alle bombardementen. De huiseigenaar was zo’n man die nooit iets goed vond, die overal kritiek op had, jaloers was op iedereen en zijn afkeer van de mensheid luid en duidelijk liet blijken. Geen man om vrienden mee te worden of om bij op de koffie te gaan. Maar mijn ouders namen

zijn humeur op de koop toe. Hij ging zijn goddelijke gang maar. Ze waren dolgelukkig dat ze woonruimte hadden.

De man woonde boven, op de tweede etage. Wij moesten een lange trap op om bij onze woning te komen. We hadden geen badkamer, net als de meeste mensen in die tijd. We werden gewassen in een teil. Eens per week, dat was genoeg.

Hoe leg ik deze situatie uit aan Zuid-Afrikanen die denken dat Europa één en al luxe is?

Er was geen amusement. Geen televisie. Geen telefoon. Wel een draaiknop-radio, een heel groot bakbeest. We luisterden met het hele gezin naar 'De Bonte Dinsdagavondtrein' een amusementsprogramma dat eigenlijk voor mij als kind te laat begon.

Het hoogtepunt van de week was de opening van de brug tussen de Zuidwal en de Boekhorststraat in Den Haag waar wij woonden, het gevoel van opgewonden spanning, yes! Er gebeurde wat! Die brug draaide één keer in de week opzij. In de zomer stonden thuis de schuiframen open en als de brug wegdraaide, rook je in huis de geur van het water uit het kanaal. Ik wilde kijken, mocht een beetje uit het raam hangen, maar mijn moeder waarschuwde strijk en zet: 'Niet te ver kind, dat is gevaarlijk.'

De schepen meldden zich met getoeter, als ze met genoeg waren, besloot de brugwachter dat ze erdoor mochten. Dan ging die brug open, heel langzaam. De brugwachter riep wel eens iets naar de schippers, wees ze dat ze opzij moesten of naar achteren, ik verstond die man nooit goed. Hij

haalde ook geld van de schippers binnen, met een klompje dat aan een hengel hing. En daarna gingen de schepen, als langzame, bejaarde dames, door het kanaal. Als ze vooruit gingen kwam het water kolkend in beweging en dan, in die kolking, kwam die speciale geur naar boven, een mengsel van algen, afval en rottend fruit, soms ook van dode vissen. En natuurlijk de zware lucht van stookolie van de schepen die passeerden. Een vreemde lucht. Spannend. Niet eens vies. Soms ruik ik die nog wel eens ergens, bij een kleine haven in een vakantieland. Alleen al door die geur komt die brug weer in mijn gedachten.

Er zijn meer beelden. En naast die beelden alle dingen die ik weet omdat ze mij verteld zijn.

Bijvoorbeeld dat ik mijn eerste banaan pas kreeg toen ik al twee jaar oud was, omdat er net na de oorlog geen gezond voedsel was. Dat mijn vader anderhalf jaar in een kamp had gezeten. Dat er van al zijn familieleden niemand terug was gekomen. Niet zijn vader en moeder, niet zijn broer, niet zijn schoonzusje en niet zijn grootouders. Alleen hij.

Dat mijn moeder op een fiets zonder banden naar de Achterhoek reed om voedsel te halen. Later kreeg ze honger-oedeem. Haar hele leven hield ze er een dikke voet aan over. Ze was toen amper ouder dan die kleindochter van nu en haar vriend. M'n moeder reed op een fiets zonder banden. Er was geen rubber meer te krijgen, en wát er was pikten de

Duitsers in. Dus als je banden versleten waren, had je weinig keus. Je fietste op hout of op de velgen. Asphalt lag er niet, je hobbelde van kei naar kei, in het oosten van het land ploegde je van zandweg naar zandweg terwijl je moeizaam probeerde je evenwicht te bewaren. Soms moest mijn moeder in een greppel schuilen, omdat er onverwacht een controle door de Duitsers was.

Ik zie mijn magere moeder fietsen, door de honger de weg op geduwd. In het oosten zou nog te eten zijn, ze wilde daar gaan proberen of iemand genadig genoeg zou zijn om haar wat mee te geven. Misschien dat ze ergens een boterham kreeg, misschien zelfs wel besmeerd met boter. Het water liep haar in de mond. De gedachte aan zoiets lekkers zorgde ervoor dat ze fietsen kon, alsof ze daardoor al extra kracht kreeg.

En dan bij zo'n boer, ruilhandel. Ze had niet veel te ruilen meer. Een zilveren soeplepel van een familielid, een knap stel lakens, gestreken en gesteven pal voor ze op pad ging, een ketting nog van haar moeder die ze eigenlijk liever gehouden had, maar ja, een ketting kon je niet eten. Ze wist zeker dat moeder in haar graf die ruilhandel goed zou keuren, want zij was altijd een praktische vrouw geweest. Tien jaar dood was haar moeder alweer, goed dat ze dit niet beleefde.

Van Den Haag naar Hardenberg. Dat was een heel eind. Hoe ver was dat eigenlijk? Het is nu met de auto ook al een hele rit. En dat als je hongeroedeem hebt. Geen wonder dat mijn moeder er iets aan overhield. Die dikke voet. Vreemd

eigenlijk, een dikke voet van de honger. ‘Hongertochten’ noemden ze dat. Ik heb er later wel over gelezen. En ik herinner me dat mijn moeder vertelde dat ze met huisgenootjes recepten van kookboeken voorlas, waarbij iedereen zich probeerde voor te stellen hoe dat gerecht ook weer smaakte.

En nou moet ik hier, plotseling, in dat verre Wellington, 11.000 kilometer van Nederland, ineens gaan vertellen over de Tweede Wereldoorlog?

Er staat een nazi in de tuin en niemand die hem ziet.

‘Sorry,’ zeg ik, ‘ik geloof niet dat ik dat red in zo’n korte tijd hier.’

Het vlees wordt van de hete grill gehaald, biefstukken, worstjes in alle soorten en maten en aardappels in aluminiumfolie. De schalen met salades komen uit de koelkast. Komkommersalade, fruitsalade, tomatensalade, ijsbergsla, keuze genoeg. Maar ook daar kijk ik plotseling dwars doorheen.

In plaats van al dat verse groene spul, zie ik de schaal met andijviestamppot op tafel staan. Andijvie met aardappel, gek, ik heb ineens het idee dat we dat bijna elke avond aten. Maar dat zal wel niet. We aten vast ook allerlei anders, bloemkool met nootmuskaat en zo’n goor maizena-papje dat rimpelend stolde als het afkoelde, spruitjes niet te vergeten met die onvervalste doorkooklucht, de geur was al bijna het eten. Volgens mij ging het hele huis tijdens het koken stinken, afzuigkappen waren er toen niet. Als ik uit school kwam rook

ik al onderaan de trap, wat er 's avonds op tafel zou staan. Alleen de verjaardagen waren iets royaler, dan werd er een gebakje gegeten en een advocaatje gelepeld, dat was toen het toppunt van luxe.

Boeken

En verder waren er alleen boeken. Of er nu geld was of niet, op zaterdag bracht mijn vader uren bij verschillende Haagse boekhandels door en hij kwam altijd met een nieuw boek thuis.

‘Stofnesten,’ verzuchtte mijn moeder. ‘Kun je nou niet eens één zaterdag de stad in gaan zonder boeken te kopen?’

Nee, dat kon niet.

Wat hadden mijn ouders toch met boeken? Eén lange wand in de woonkamer was met boekenkasten bedekt. Het leek of boeken een heilige sfeer uitstraalden. Boeken waren belangrijk, iets kostbaars, je kon er iets uit leren en je fantasie laten gaan. Je kon al lezend in boeken in Afrika terechtkomen, of in de tijd van Batavieren of de Egyptenaren. Boeken vingende eeuwen, klemde de geschiedenis vast. Boeken waren magisch en mijn ouders waren apetrots dat ze zoveel boeken hadden.

De *Staatsuitgeverij* gaf ‘Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog,’ uit, een standaardwerk van dr. Loe de Jong: twaalf delen, zesentwintig banden. Hoewel De Jong volgens mijn vader niet deugde, omdat hij ‘lekker rustig in Londen zat in de oorlog en ons het vuile werk liet opknappen

pen', kocht hij elke keer wanneer er een nieuw deel uitkwam toch weer zo'n boek. Ook 'Ondergang' schafte mijn vader aan, een geschiedenis in twee delen van de historicus Jacques Presser over de Jodenvervolging. De officiële titel was 'De ondergang en verdelging van het Nederlands Jodendom 1940-1945'. De openingszin alleen al maakte het boek beroemd: *'Dit boek behelst de geschiedenis van een moord. Een moord, tevens massamoord, op nimmer gekende schaal, met voorbedachten rade en in koelen bloede gepleegd.'*

Het leek of mijn vader er geen genoeg van kon krijgen om over de oorlog te lezen. Alsof hij in kamp Sachsenhausen waar hij zat, de oorlog niet écht had meegemaakt omdat hij van de wereld was afgesloten. Een wereld die vernietigd werd, maar op wonderbaarlijke wijze toch naar de vrede toeleefde. Het was of mijn vader, lezend over die tijd, trachtte te achterhalen wat er precies was gebeurd, de verloren dagen aan de zijlijn trachtte in te halen. Hij las wat hij had gemist en nam zo deel aan andermans oorlog. Alsof hij niet genoeg had gehad, verslaafd was geraakt aan alles wat met de Tweede Wereldoorlog te maken had. Zijn oorlog was tekortgekomen aan de rest van de historie.

Dat boeken ook vernietigend kunnen zijn, ontdekte ik toen. Mijn vader haalde 'Ondergang' uit het cellofaan, installeerde zich breeduit in zijn stoel om in het boek te gaan lezen en sloeg het open om eerst te gaan grasduinen door de talloze foto's. Toen, plotseling, verbleekte hij. Hij werd krijtwit en

legde het boek op zijn schoot, terwijl hij de verte in staarde.

‘Pap, wat is er?’ schrok ik, want mijn sterke vader was niet snel van iets ondersteboven.

M’n vader hijgde, er parelde zweet op zijn voorhoofd. Hij greep steun-zoekend de leuning van zijn stoel vast. Hij zuchtte diep en hortend, en begon zachtjes te huilen. Mijn vader in tranen? Dat had ik nog nooit gezien.

‘Pap, wat is er nou?’ drong ik aan.

Toen bracht hij haperend uit: ‘Mijn vader... Mijn vader staat hierin, op een foto van een groep mannen uit Westerbork, en ik heb hem al sinds 1941 niet meer gezien...’

‘Kijken! Kijken!’ riepen mijn zusje en ik enthousiast, want dit was de eerste foto die we te zien zouden krijgen van mijn grootvader.

En op deze manier maakten we kennis met Nathan Keijl, geboren in 1891, onze opa, een papieren man op een foto. Toen hij op dat moment werd gefotografeerd, had hij nooit kunnen bedenken dat ruim twintig jaar later twee kleindochters geschokt zouden zijn bij het zien van zijn foto.

Mijn vader liet ons de foto zien. Wees ons zijn vader aan. Een trillende vinger bij een zwartwit foto van een groep mannen. Ze keken gezien de omstandigheden best opgewekt. Maar verder leken al die mannen enigszins op elkaar, ze hadden allemaal magere gezichten en waren gekleed in donkere werkkleding. Ouderwetse, inwisselbare mannen waren het. Maar mijn vader had zijn vader herkend en dat beeld had hem aangegrepen.

‘Goh, je lijkt op hem!’ riep ik potsierlijk.

Toen ik een paar jaar geleden vanwege financiële problemen moest verhuizen naar een kleiner huis, en het ernaar uitzag dat ik de boeken van Loe de Jong nergens kwijt zou kunnen, klapte ik van de zenuwen bijna in elkaar. Die boeken en ‘Ondergang’ wegdoen zou een vorm van verraad zijn aan het kleine beetje familie dat ik nog had. Ze moesten en zouden mee.

Ik heb mijn vader eens horen opscheppen tegen vrienden dat hij zeker twaalfhonderd boeken bezat. Toen ik een jaar of acht was en net een poosje las, keek ik, als hij niet thuis was, wat er allemaal in z’n kast stond. Twaalfhonderd boeken. Ik zou ze allemaal gaan lezen, besloot ik op dat moment.

Eén bijzonder boek viel me op. Het stond zomaar tussen de andere boeken, maar ik zag aan alles dat het niet zomaar-een-leesboek was. Ik pakte het met twee handen voorzichtig van de plank. Het boek was dik en zwaar. De andere boeken hadden een stoffen kaft, dit niet. Dit had een leren buitenkant, zacht, dun, soepel leer. Het boek rook oud, een beetje stoffig, alsof het jaren in een doos had gelegen op een donkere, geheime zolder waar lang geen mens was geweest. Ik rook, snuffelde aan het boek, moest niezen. Ik wist niet waardoor het kwam want ik had nog helemaal niet ín het boek gekeken, maar op de een of andere manier was het een plechtig boek, dat voelde ik aan alles.

Ik ging zitten, bang dat het zou vallen en kapot zou gaan. Legde het op mijn schoot en sloeg het open. ‘Oud Testament’ stond er op de leren omslag in letters met goud-op-snee. Ik was benieuwd wat dat betekende. Dat zou het verhaal binnenin mij vertellen.

Het dikke boek had veel meer bladzijden dan gewone boeken. Ze waren dun, vliedun als de vleugels van een vlinder. Het papier voelde aan als vloeiblad, alsof het boek van binnen gepoederd was en de bladzijden glad geworden waren. Ik had bijna het gevoel dat ik handschoenen aan moest trekken, zo bang was ik dat ik vlekken zou maken op iets dat zo kostbaar was.

Want dat het kostbaar was, was duidelijk. Ook voor een kind van acht.

Ik had een schat in handen, een schat die ik zomaar had gevonden in de boekenkast van mijn vader.

Op het schutblad stond geschreven in mijn vaders handschrift: Dit boek is van Eliazar Keijl, zoon van Nathan Keijl en Elisabeth Kooperberg.

Achter hun namen stond ‘geboren in 1891’ en ‘geboren in 1880’ en daarachter volgden twee datums. Maar achter ‘Overleden’ stonden geen getallen. Achter ‘Overleden’ was met dikke, boze, inktzwarte letters geschreven: VERMOORD.

Het was een woedende schreeuw in een eerbiedig fluis-terend boek.

En ik begreep er niets van.

Mijn opa en oma vermoord? Waarom zou dat zijn, wat hadden ze gedaan? Vermoord? Je werd toch niet zomaar vermoord? Wat voor verhaal zat daarachter? En waarom wist ik daar niets van? Mijn eigen opa en oma toch.

Ik moest een goed moment afwachten om het aan pappa te vragen.

‘Ik heb in een boek gelezen dat jouw vader en moeder vermoord zijn,’ probeer ik op een dag dat hij een goed humeur lijkt te hebben.

‘Ja, en?’

‘Wat hadden ze dan gedaan?’

‘Hadden ze maar wat gedaan, ze deden niks. Ze waren jood en ze hebben zich als lammeren naar de slachtbank laten leiden.’

‘Wat is dat, een jood?’ vroeg ik, want daar had ik nog nooit van gehoord.

‘Ja zoek het uit, hier heb ik geen zin in.’

Ik ging dus naar m’n moeder.

‘Kind, je vader is joods,’ zei zij. ‘Dat is een soort godsdienst, maar in de oorlog hielden ze niet zo van joden. Dus wees verstandig en praat er niet over.’

Dat heb ik braaf veertig jaar volgehouden.

‘Wil je nog een worstje en wat salade?’ vraagt de dochter van mijn toenmalige partner.